

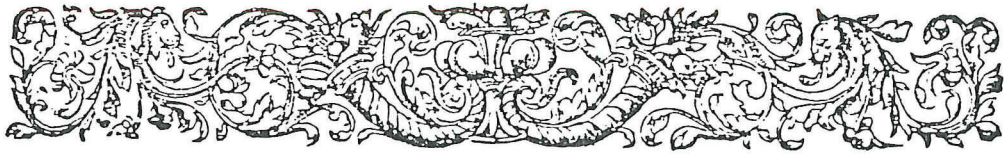
B B G

ANTWERPEN'S
OUDHEIDKUNDIGE KRING

XIIe Jaarboek

1936

EEN LAAT-GOTHISCH RECHTHOEKIG TINNEN
TAFELBORDJE GEMERKT MET HET
ANTWERPSCH STADSWAPEN.

(PL. 9).

door L. Kesteloot

Op sommige laat-gothische schilderijen, waarop de voorstelling zich bij een eetmaal aansluit, ontwaart men op de tafel, vóór ieder dischgenoot, een plat rechthoekig metalen plaatje, met smal opstaand lijstje omzoomd (1). Het geldt hier een voorlooper onzer huidige ronde tafelborden. Zulke vroege bordjes, « tailloirs » of « tranchoirs » genaamd, bestonden bij de rijken uit zilver, bij de minder gegoeden uit tin (2). Beide soorten zijn uiterst zeldzaam. Ons zijn slechts drie exemplaren bekend, waarvan er zich twee tinnen in Nederlandsche verzamelingen bevinden. Het derde werd over enkele maanden te Antwerpen ontdekt en voor het Museum

(1) Zie bijgaande plaat voorstellende « Het Gastmaal by Simon », toegeschreven aan Dirk Bouts (1410-1475), en de algemeen gekende schilderstukken: « De Legende van Maria-Magdalena ». Meester der Abdij van Dilighem. Begin XVIe eeuw. Museum van Schoone Kunsten, Brussel, n° 560. « De Bruiloft van Kanaän ». Meester van St. Bartholomeus. Einde XVe eeuw. Museum van Schoone Kunsten, Brussel, n° 619.

(2) Wellicht heeft men ook houten « Tailloirs » gebruikt, wanneer niet eene eenvoudige snede broods als « tailloir » dienst moest doen, van daar de benaming « pains tranchoirs ». In 1336 vermeldt eene verordening van den dauphin van Viennois, Humbertus II: « Panes albi de bochà et quatuor panes parvi pro incisorio ». Het woord « broodtailloor » komt bij Kiliaen voor, als « panicia mensa » vertaald. Het inventaris der meubelen van het kasteel van Pau (1533) vermeldt: « Six tranchoirs carréz d'argent à chacun sa salière ». Eene « Civilité » van Calviac, in 1560 gedrukt, vermeldt ronde borden en « tranchoirs ». De overgang van de rechthoekige plaatjes tot de ronde min of meer kuipvormige bordjes, kan men nagaan in het zeldzaam schijfvormig plaatje 20 cm. in doorsnede, in de verzamelingen van het Museum Vleeschhuis te Antwerpen. Het dagteekent uit het begin der XVIe eeuw. Op beeldhouwwerk door Tilmann Riemenschneider, ontwaart men zulke exemplaren, bij voorbeeld op het prachtige stuk het Feestmaal by Simon voorstellend. (Verz. G. Bollert, Charlottenburg).

Vleeschhuis voorbehouden, in afwachting dat de noodige gelden kunnen bijeen gebracht worden om het voorwerp bepaald in den inventaris op te nemen.

Het exemplaar in kwestie is van tin en verzilverd. Het is 16 cm. lang en 11 cm. breed. Het dagteekent uit het einde der XVe of uit het begin der XVIe eeuw. Het vertoont de op PL. 9 afgebeelde reeks stempels, namelijk, in het midden, de Antwerpsche Burg in archaischen vorm. Links staat een ingedrukt merk in vorm van eenen hamer getopt met eene open kroon; rechts ontwaart men een wapenschild, waarschijnlijk dit der Antwerpsche familie van der Noot.

Het belang van dit voorwerp is tweevoudig. Vooreerst, omdat het een zeldzame schakel vertegenwoordigt in de evolutie der gewoonten bij den maaltijd. Ten tweede, naar aanleiding der merken die er op voorkomen.

Algemeen gekend onder den naam van « tranchoirs » of « tailloirs » (waarvan de Zuid-Nederlandsche benaming telloor of teljoor is afgeleid) dienden zij om er eene, of liever meerdere sneden broods op te leggen, waarvan men dan vleesch of andere droge of eenigszins vochtige spijzen nuttigde, na ze uit den middelsten schotel genomen te hebben. Op deze wijze verspreidde zich de saus niet op het ammelaken en voorkwam men het inkeren van het metalen « tranchoir » door het mes. Aan het hof van Karel den Stoute plaatste de Jonker-Snijder bij den maaltijd, vóór den Hertog, een « tailloir » van zilver met vier « taillieren » van brood. Hij sneed het vleesch op eenen afzonderlijken stapel van vijf platte sneden roggebrood en legde de gesneden stukken met den punt van zijn mes op het met brood voorziene « tranchoir » van den Prins.

« De Bouc vanden Ambachten » (Brugge, circa 1340) vermeldt tusschen de « dinghen noodzakelic die men bezeght achter huse »,... « tenine telioren (plas d'estain) ende plateelen (platiaus), scotelen (escuelles) ende saussieren (sausserons), zoutvaten ende taillieren (tailloirs) ». Het « Vocabulaer om te leerne Walsch ende Vlaemsch » (Antwerpsche druk vóór 1501) spreekt van « tynnen platteelen (platteaulx d'estain), schotelen (escuyelles), souzieren (sauchérons), soutvaten, tellyoren (tailloirs) » als zijnde dingen « die men achter huise besight ».

Met betrekking tot het boven aangehaalde merk met den hamer, dat slechts zelden op tin voorkomt, en dan enkel op vroege stukken, opperen wij de volgende beschouwingen :

Naar alle waarschijnlijkheid werd dit teeken ontleend aan het blazoen der Antwerpsche smeden, dat was van keel met den

hamer van sabel, getopt met gulden kroon (3). Wel is waar behoorden in de XVIe eeuw de Antwerpsche tinnepotmakers of tinnegieters (4), met de loodgieters (5), tot het hoofdambacht der Meerseniërs (6) en de smeden tot het hoofdambacht der Vrije Schippers. Het is echter waarschijnlijk dat in vroeger tijden de tinnegieters, met de smeden en de koperslagers, tot een en hetzelfde ambacht behoorden (7). Te Luik behoorden de tingieters tot het ambacht der smeden (« fèvres »), alhoewel zij sedert 1432 een afzonderlijk reglement bezaten (8). Te Mechelen zijn de tinnegieters met de smeden en de geelgieters aanvankelijk in het zelfde ambacht vereenigd (9). Te Bergen zouden de meester-tinnegieters rond 1467 begonnen zijn met gegoten tinnen voorwerpen met een hamerteeken te merken (10). De verspreiding en beteekenis van dit symbool of merkteeken kan men nagaan uit het feit dat in 1567 Koning Jakob VI van Schotland gebood dat « fyne tyn pewder » zou gemerkt worden met den gekroonden hamer als een merk om de hoedanigheid van het tin aan te duiden (11). Wij hebben het merk met den hamer enkel op tinnen voorwerpen van voor het einde der XVIe eeuw ontmoet. In de tweede helft dier eeuw schijnt de hamer als merkteeken op tin geheel te verdwijnen en vervangen te zijn door de Tudorroos getopt met de gesloten kroon.

Het exemplaar in kwestie is ook merkwaardig uit hoofde der tamelijk goed bewaarde verzilvering. De vraag stelt zich hoe de middeleeuwsche ambachtsman er in geslaagd is het tin te verzilveren. Immers geschiedt verzilveren gewoonlijk in het vuur met oplossingen van salpeterzuur, kwikoxyd en zilveramalgama. Aangezien het lage smeltpunt van tin (228° C.) kan deze methode hier

(3) De gekroonde hamer, die op het blazoën der munters voorkomt, was aan elken kant vergezeld van twee vuurijzers (briquets), of twee sterren. De hamer (niet met kroon getopt der goud- en zilversmeden vertoonde eene nijptang aan weerskanten.

(4) Alsdan voerende van keel met de roos van zilver, geknopt van goud, gebladerd van sinopel en overtopt met de gesloten koninklijke kroon van goud, met als variante: van keel met den pot van tin. (Inlichting bereidwillig verstrekt door Heer Jos. de Beer).

(5) Voerende van keel met den klophamer en den loodgietersrol van sabel, beiden paalsgewijze geplaatst. Inlichting bereidwillig verstrekt door Heer De Beer).

(6) Jos. de Beer. Méreaux anversoïes. 2e deel. Bl. 177.

(7) Te Antwerpen bleven de koperslagers bij de smeden.

(8) Jules Helbig. L'Art Mosan 2e deel. Bl. 170.

(9) Dr. G. Van Doorslaer. Cat. Exp. Malines, 1911. Zie nummer 1418 en 1419, het hamerteeken vermeldende tusschen de merken door enkele Mechelsche tingieters gebruikt.

(10) Malcolm Belle. Old Pewter. Batsford. London, 1913. Bl. 67.

(11) Op. cit. Bl. 83.

niet toegepast worden (12). Waarschijnlijk heeft de vakman hier de natte verzilvering toegepast door koken in eene oplossing van chloorzilver en andere bestanddeelen, die juist het geheim van de zaak uitmaken. Sebaldus Ruprecht (Augsburg, XVIe eeuw) goot en verzilverde tin op zulke volmaakte wijze dat men het voor echt zilver aanschouwde.

Het bordje waarvan hierboven sprake, waarvan men de gekende exemplaren op de vingers van ééne hand kan tellen tusschen de reeds zoo zeldzame gothische voorwerpen in tin die bewaard zijn gebleven, ware, aangezien zijn archeologisch belang, zijnen goeden staat van bewaring en de voordeelige voorwaarden van aankoop, een zeer te waardeeren aanwinst voor de reeds zoo interessante verzameling tin in het Vleeschhuis.

L. KESTELOOT.

(12) Galvanische verzilvering laten wij natuurlijk buiten kwestie. Dit vergt trouwens voorafgaande verkopering.

Verdere geraadpleegde werken :
Dr. F. E. J. M. Baudet. De Maaltijd en de Keuken in de Middeleeuwen.
A. Lebault. La Table et le Repas. Laveur, Ed. Paris.